

Színház kolera idején

BESZÉLGETÉS VIKTOR SZOBIJANSZKIJJAL

Viktor Szobijanszkij színikritikus és menedzser. A kijevi Karpenko-Karj Nemzeti Színházi Egyetemen szerzett mester-diplomát, jelenleg a PhD-jére készül. A kijevi Les Kurbas Nemzeti Színházművészeti Központban dolgozik. Társadalmi és politikai problémákkal foglalkozó munkákat írt, de ukrán, belarusz és orosz tudományos folyóiratokban is publikált. Mint az Ukrán Nemzeti Színházi Szövetség tagja több nemzetközi együttműködési projektben is részt vett.

– Hogyan beszéljünk a színházról, amikor az drámai módon kivonul az utcára és a térre, adott esetben a Majdanra – a kijevi Függetlenség terére? Mi marad egy „nemzeti” színházból, amikor az ország darabokra törik? Mit tehetnek a művészek egy állampolgári konfliktusban, és miféle sajátos gyakorlatokhoz vezet végső soron a forradalom? Kezdjük 2014 elejének legdrámaibb témájával. A közelmúltban az Orosz Föderációhoz csatolt Krímben megérzik-e a színházak a határok megváltozásának hatását?

– Igen, néhányan érzik már. De hogy őszinte legyek, korábban is voltak gondjaink az ukrán színházak közötti kommunikációs hálózattal, most pedig túl kevés hivatalos információt kapunk a krími színházak helyzetéről, úgyhogy amit hallunk, azt egyes színészek és rendezők közvetítik; ők a mi „közvetítő állomásaink” a társadalmi hálózatokban... A Krímben van két állami orosz nyelvű színház, és vannak ukrán meg tatár nyelvűek, és bizony mindezek az intézmények már kezdik érezni a cenzúrát és a politikai nyomást.

Nehéz idők várnak a krími független színházakra és művészeikre. (Bár az az igazság, hogy ezekből nem volt a Krímben túl sok.) Például Anton Romanovnak, egy érdekes fiatal rendezőnek problémája támadt a társulatot addig befogadó szimferopoli Karman Művészeti Központ használatával. Néhány héttel a krími népszavazás után Romanov elhatározta, hogy távozik a félszigetről. Ez idő szerint Cserkassziban dolgozik, amely kétszáz kilométerre van Kijevtől. Olyan előadást készít elő, amely elmondja, mi történik a Krímben. Van információnk politikai letartóztatásokról is, amelyeket az Orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) hajt végre. Így járt Oleg Szencov filmrendező és Jevhen Afanaszjev fiatal színész. Sokan mások is elhagyják a Krímet, és Ukrajna más részeire költöznek. Vannak köztük színházi emberek is.

– Anton Romanov rendező részben azért hagyta el Szimferopolt, mert soha nem titkolta, hogy meleg, és Orosz-

országban könyörtelen homofób törvények vannak érvényben. „Itt semmi jó nem vár ránk”, jelentette ki Romanov a Huffington Postnak 2014 áprilisában. Mi több, a rendező március óta többször is nyilatkozott a nyugati sajtóban a Krím oroszok által való elcsatolása ellen. Egy másik krími rendező, Tarasz Mazur (aki a szevasztopoli Anatolij Lunacsarszkij Orosz Drámai Színházban dolgozott) Kijevbe menekült, miután színházából kirúgták – állítólag azért, mert részt vett a Majdanon zajló tiltakozásokban, és ezért „ok nélkül” maradt távol munkahelyétől. Mielőtt Szevasztopolt elhagyta volna, letartóztatták, és csak másnap engedték el.

Ezenközben az orosz színház megtette az első lépéseket a félszigeten való terjeszkedésre. Az Orosz Színházi Művészek Szövetségének elnöke most Alekszandr Kaljagin, A Nép Művésze és a szovjet időkben jól ismert színész, aki belépett Vlagyimir Putyin pártjába, az Egyesült Oroszországba. Nos, Kaljagin 2014 áprilisában ismertette a tervet, hogy a Szövetség a Krímben orosz fiókszervezetet nyitna, párhuzamosan a hasonló ukrán szervezettel, mivel „a színházban létezik kettős állampolgárság”. Felélesztik továbbá a jaltai Csehov-fesztivált is.

– Kelet-Ukrajnában a viszonyok kissé különbözőek. A legdrámaibb helyzetek a kisvárosokban alakulnak ki, a színházzal rendelkező nagyobb városokban ez csak ritkán fordul elő. Donyeckben például a legnagyobb ukrán nyelvű színház elég messze van az erőszakcselekmények helyszínétől szolgáló hivatali épületektől, így viszonylag zavartalanul játszhat.

– És fenntartják a „business as usual” látszatát?

– Többnyire igen. Csak egyszer-kétszer, a „legveszélyesebb” napokon mondtak le előadásokat. És amennyire tudom, a műsoron sem változtattak semmit a helyzetre hivatkozva. Természetesen számos művész nem könnyen éli meg az országban zajló eseményeket. És a kelet-ukrajnai színházak nemcsak azért küzdenek anyagi problémákkal, mert kevesebben járnak színházba, hanem többek között azért is, mert a konfliktus idején nem nyitottak ki a bankok.

– Be kell vallanom, hogy mindez ámulatra készíten. Az a benyomásom, hogy a jelen politikai helyzetben a legtöbb színházművész nem foglal állást...

– Ha általában Ukrajnáról beszélünk, az emberek megértik, hogy orosz agresszióról van szó, és ez a nézet ma sokkal elterjedtebb, mint korábban. Persze Kelet-Ukrajnában más a művészek helyzete, mivel egyetlen információs forrásuk az orosz televízió a maga műsoraival, és nincs olyan szoros kapcsolatuk az internettel. De a hazafias érzés egyre általánosabb;

a donyecki színházművészek például elkezdtek ukránul beszélni, ami korábban nem volt jellemző.

– Az orosz nyelvű színházaktól eltekintve mekkora Ukrajnában az egyes etnikai csoportok színházi képviselői?

– Az orosz nyelvű állami színházak ukrainai hálózata nem olyan kiterjedt. Azt hiszem, az egész országban körülbelül tíz van belőlük, mintegy a szovjet korszak hagyományaként; a legtöbb színház ukránul játszik. Van az ország nyugati részén egy magyar színház, van egy tatár színház is, és hivatalosan szólva ez minden.

– Úgy tudom, a független színházi mozgalom is nagyjából Nyugat-Ukrajnára koncentrálódik.

– Nehéz megkülönböztetni a valóban független színházakat a valóban üzletiesektől. A független színházi mozgalom azonban nemcsak Nyugat-Ukrajnában koncentrálódik. Vannak érdekes független színházak Harkivban is – a jól ismert Arabeszk Színház és még vagy húsz további független szervezet (a 19. Színház, az Új Színpad, a Bowder Színház, a Színházi Laboratórium stb.); ez utóbbiak ugyanabban az épületben, a Színészek Házában működnek. A kijevi Paszika Színházi Központ (Mohala Akadémia) ugyancsak befogadott néhány független színházat. Odesszában és Dnyipropetrovszkban szintén működik néhány

Hat katona a háborúban

kisebb független csoport. De meg kell jegyezni, hogy nem mind hivatásosak; néhányan amatőröket is foglalkoztatnak. És van még egy probléma: a legtöbb független színháznak nagyon rövid az élettartama. Így volt ez a kijevi Nyitott Szemlélet Színházzal, amely két éven át küszködött a megmaradásért, aztán bezárt.

– Miféle műsort játszanak ezek a színházak, akár az államilag támogatottak, akár a függetlenek?

– A legtöbb állami színház klasszikus repertoárt játszik, és csak újabban kapott rá, hogy egy-egy modern külföldi drámát is bemutasson. A független színházakat érdeklik a kortárs szövegek, és néha nem színpadra szánt irodalomhoz is nyúlnak – de a független szervezetek műsoráról kevés adatunk van. Íme, ismét az ukrainai színházi emberek közti kommunikáció nagy problémája.

– Folytatott-e a színház bármikor is nacionalista diskurzust (ukrán darabok előnyben részesítése stb.)?

– Az elmúlt tíz évben, tiszta lelkiismerettel mondhatom, nem volt ilyen. A színpadot politikailag semleges diskurzus uralja, amely sajnálatos módon a szovjet színház hagyományára összpontosul.

– Vannak-e művészek, akik nyíltan bekapcsolódnak a társadalmi mozgalmakba?

– Hát persze. Drámaírók együttműködése vezetett például *A Majdan naplója* című dokudráma megszületéséhez; ezt azóta Oroszországban, Lengyelországban, Angliában és Németországban is előadták. Az eseményekre való reflexió most csak szövegekben, a drámaírási és a dramaturgia szintjén nyilvánul meg. Az előadásokban – a kijevi és más nagyvárosokban látható bemutatókban – felismerünk ugyan bizonyos szándékokat, de a közelmúlt egyik produkciója sem foglalkozott közvetlenül az euroforradalommal. Csupa klasszikus szöveggel találkozunk, és ezek utalásai sem mindig reálisak, miközben mi, nézők mindig a jelen történéseire gondolunk.

Az *őrült naplója* az Euro-Majdanon folyó tiltakozásokkal töltött több hónapos foglalkozásból született. A munkában drámaírók: Dan Voronov, Gyen Humennyi és Jana Humenna, valamint Mariszja Nyikityuk és Dmitro Levicki mellett Katyerina Hornosztaj és Andrij Litvinyenko dokumentumfilmesei, Andrij Mai, Tamara Trunova, Olena Sumejko-Roman rendezők, valamint Rimma Zjubina és Alina Szkorik színésznők stb. vettek részt. A dráma végső formája Natalja Vorozsbittól, az új... orosz dráma egyik legünnepeltebb ifjú tehetségétől származik. A dokudrámat különböző ukrán városokban (Herszon, Kijev), valamint Moszkvában és Gdańskban olvasták fel.

A politikai álláspont azonban nemcsak a tiltakozásokat kísérő alkotói gesztusokban tört a felszínre. A Majdan állandó létszámú művészcsoportot is összehozott, amelynek tagjai aktívan vettek részt az utcai harcokban, és közreműködtek egy alternatív politikai diskurzus megteremtésében. (Igaz, politikai gondolkodással különösen a vizuális művészetek képviselőinél találkozunk; ezt bizonyítja a 2014 májusában a New York-i Cicada Press által megjelentetett *A tér körbejárása*, amely bemutatja, hogyan viszonyulnak a művészek a „méltóság forradalmában” megnyilvánuló politikai álláspontokhoz.

A Majdan összecsapásainak legalább két áldozata színházi ember volt: Andrij Movcsian, a kijevi Ivan Franko Színház műszaki dolgozója, aki 2014. február 20-án fejlövést kapott, és Olekszandr Hrapacsenko huszonhét éves rívnei rendező, akit ugyanezen a napon terített le egy orvlövész.

(Az interjúkészítő jegyzete)

– Vajon a közel egy évtizede lezajlott narancsos forradalom hatott-e az ukrán színházra?

– Rendezőink új nemzedéke – Tamara Trunova, Pavel Jurov, Sztasz Zsirkov, Andrij Mai és mások – a narancsos forradalom után lépett fel. Ők jelenleg az ukrán színház legérdekesebb hangjai közé tartoznak, és elsőnek vittek színre kortárs szövegeket. Rendkívül erős impulzusokat adtak az ukrán színháznak.

– *Hogyan változott meg a mindennapi élet Ukrajna többi részén és a színházban a keleti részben keletkezett új fejlemények hatására?*

– Mi nemcsak állampolgári konfliktust élünk át, hanem gazdasági válságot is. Ez azt jelenti, hogy miután az euroforradalom eredményeképpen új kormány alakult, megváltozott a költségvetés szerkezete, mivel a büdzsé bizonyos bevételi forrásai megszűntek, és a kormánynak pénz kellett a hadsereg fenntartására. És az első összeg, amelyet a hadsereghez irányítottak át, a kulturális költségvetésből származott. A legtöbb színháznak jelenleg éppen csak a fizetések folyósítására és a működési költségekre futja, amelyeket a kulturális minisztérium fedez – a speciális projektek és a fesztiválok támogatását felfüggesztették. Ugyanakkor pezsegnek az egyéni kezdeményezések, és néhány fesztivált pénz híján is megrendeztek.

Az Ukrán Fejlesztési Alapítványt 2005-ben hozta létre Rinat Ahmetov milliárdos, aki adományokkal segíti többek között a kulturális projekteket minden területen és Ukrajna minden régiójában. Így van ez még akkor is, ha egyes művészek úgy vélik, hogy jótékonykodásával Ahmetov csak visszaadja a társadalomnak, amit erőszakkal elvett tőle. Az alapítvánnyal jelentős személyiségek és kulturális rendezvények tartanak fenn közvetlen kapcsolatot. Ahmetov 2007-ben egy másik szervezetet is létrehozott, Hatékony Kormányzási Alapítvány néven. A 2013 novemberében kibontakozó tiltakozások idején az üzletember - vérbeli oligarcha, aki vagyonát az 1991-et követő első években a privatizáció gyanús háttere előtt, személyi védelem biztosításával és a szervezett bűnözéssel való kapcsolat révén halmozta fel – a Majdanon tüntetők egyik legkedvesebb célpontja lett, részben a Viktor Janukovics elnökhöz fűződő kiváltságos viszonya miatt (ezzel összefüggésben a Hatékony Kormányzási Alapítvány 2014 januárjában be is szüntette tevékenységét). Az Ukrán Fejlesztési Alapítvány két főhadiszállása közül az egyik Donyeckben található; maga Ahmetov is ebben a városban lakik.

(Az interjúkészítő jegyzete)

A magántőkével problémák mutatkoznak. A zöme az Ahmetov-alapítványból ered, Ahmetov pedig kétértelmű nézeteket vall az Egyesült Ukrajna kérdésében. A támogatást ez idő szerint még megkapjuk, de hogy meddig, azt senki sem tudja. Sokan bírálják az Ahmetov-alapítványt, és nem helyeslik, hogy onnan kérjünk támogatást, mert az ő pénzük „piszkos” pénz.

Ami a mindennapi életet illeti, ehhez mindannyiunknak közünk van. Állandóan figyeljük a híreket (különösen az interneten), felhívjuk barátainkat,

Az új ukrán kulturális miniszter egy színész, Jevhen Nyiscsuk, aki több hónapot töltött a Majdan rögtönzött színpadán mint a tüntetések szertartásmestere. Minisztériumi munkájának nyilvános megítélése persze sokkal bonyolultabb – bár a médiumok és a művészvilág egy része támogatja. Az előzményekhez tartozik, hogy a tiltakozások idején megalakult az Ukrán Kultúra Szövetsége, amely elfoglalta a kulturális minisztérium alagsorát. Ez a szervezet úgy véli, Nyiscsuk lépései nem irányulnak a jelenlegi rendszer reformjára. Ez idő szerint sok művész úgy gondolja, hogy a kulturális minisztérium hovatovább a Nemzeti Kulturális Örökség egyik osztályává válik. A forradalom elhalasztódott.

(Az interjúkészítő jegyzete)

szüntelenül tájékozódunk, hol vannak pillanatnyilag a keleti országrészben élő ismerőseink. Mindenki átéli a helyzetet, és nagyon nehéz „normálisan” dolgozni.

Amikor barátunkat, Pavel Jurov független színházi rendezőt Szlovjanszkban, a donyecki régióban túszul ejtették a szeparatisták, a borzalmas esemény rávilágított, milyen „közel” van hozzánk a kelet-ukrajnai helyzet. Megkerestük a törvényes végrehajtó szerveket, egyes személyekhez fordultunk, felhasználva kapcsolatainkat, rengeteg információt tettünk közzé a médiában és a szociális hálózatokban, tájékoztattuk az orosz színházi társadalmat – és mindezzel együtt sem értük meg el Pavel kiszabadulását. [Az interjú 2014 májusában készült – A Szerk. megjegyzése.]

– *Milyennek látja a jövőt Ukrajnában és a színház területén?*

– Megmondom nyíltan: én optimista vagyok. Arról álmodozom, hogy minden jóra fordul. Abban is hiszek, hogy a kelet-ukrajnai válság bennünk is előnyös változásokat indít el. Egységesebbek vagyunk, egyre többen beszélnek ukránul, és kezdenek gondolkodni nemzetünkről és nemzeti problémáinkról. Szégyenletes, hogy a színház még mindig nem ad otthont az ilyen vitáknak, de ehhez alighanem több idő kell, különösen Ukrajnában, ahol a színház soha nem ápolt szoros kapcsolatot a politikai nézetekkel. Pozitív változások mutatkoznak a kulturális minisztériumban is, fellépett néhány kitűnő ember, és talán sor kerül a rendszer valamilyen pozitív átstrukturálására. Az euroforradalom máris megváltoztatott bennünket, és meg fogja változtatni az összképet is.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: IULIA POPOVICI

FORDÍTOTTA: SZÁNTÓ JUDIT

Megjelent: *New Performing Arts Practices in Eastern Europe / Noi practice în artele spectacolului din Europa de Est. Colectia Festivalului Internațional de Teatru din Sibiu. Sibiu Internațional Theatre Festival Book Collection.* Edited by Iulia Popovici. Cartier, 2014.